
Državni izpitni center

JESENSKI ROK

SOCIOLOGIJA

NAVODILA ZA OCENJEVANJE

Sreda, 30. avgust 2006

SPLOŠNA MATURA

Moderirana različica

IZPITNA POLA 1**ESEJSKA VPRAŠANJA (splošna ocenjevalna shema)**

0–5 ni razviden sociološki uvid v problem; navaja nekaj ugotovitev, dejstev, informacij, ki niti niso toliko pomembni za analizo, razlago ali razpravo o problemu;

6–9 delno opredeli problem; navaja nekaj dejstev, ugotovitev in informacij ter na njihovi osnovi delno že oblikuje sklepe, pomembne za analizo problema;

10–13 opredeli problem; navaja dejstva, ugotovitve, informacije; na osnovi navedenih podatkov oblikuje sklepe, pomembne za analizo problema, in jih že delno argumentira;

14–17 jasno opredeli problem; navaja ugotovitve, dejstva, informacije; na njihovi osnovi oblikuje sklepe in jih argumentira glede na poznavanje sociološke problematike; v argumentacijo vključuje sociološko terminologijo in kaže poznavanje za analizo problema bistvenih socioloških teorij;

18–20 jasno opredeli problem; navaja podatke, informacije, dejstva; te med seboj povezuje, oblikuje sklepe in jih celovito argumentira; v argumentaciji izkazuje poznavanje sociološke terminologije in za analizo problema pogloblitnih teorij; ugotovitve širše povezuje; navaja tudi izvirne poglede na problematiko.

Ocenjevalec upošteva tudi jezikovno oblikovanost besedila. Če meni, da problem ni predstavljen jezikovno ustrezno, lahko zmanjša skupni seštevek za največ 5 točk.

IZPITNA POLA 1**DODATNA NAVODILA ZA OCENJEVANJE ESEJSKIH ODGOVOROV****1. *Analizirajte odnos med socializacijo in individualno svobodo v modernih družbah in problem povežite z delovanjem šolskega sistema.***

(V odgovoru upoštevajte splošno dilemo: ali socializacija programira in ukaluplja posameznika ali omogoča oblikovanje njegove individualnosti.)

Kandidati/kandidatke morajo v odgovoru za najvišje število točk (18–20) pojasniti, da je:

- socializacija dvosmerna – ni pasivnega prevzemanja družbenih vzorcev, posameznikova individualnost se oblikuje v aktivnem odnosu do socializacijskega okolja,
- šolanje je formaliziran in organiziran socializacijski proces, ne prenaša se le znanje, ampak tudi norme in vrednote,
- med šolo in posameznikom možnih več odnosov:
  - šola programira in ukaluplja posameznika, duši njegovo svobodo in ustvarjalnost (zahteve po razšolanju),
  - šola lahko poskuša programirati in ukalupljati, vendar pa je tudi šolska socializacija dvosmerna,
  - šola je le eden od dejavnikov socializacije, šola ne more v celoti potlačiti posameznikove svobode, protislovnost njene socializacijske vloge,
  - šola ponuja posamezniku znanje in vrednote, ki so potrebne za njegov uspeh v družbi (brez šole posamezniki ne bi mogli razviti niti svojih sposobnosti niti razviti zmožnosti za svobodno odločanje).

Če kandidati/kandidatke analizirajo samo odnos med socializacijo in individualno svobodo v modernih družbah, lahko dobijo največ 13 točk.

2. *Razpravljajte o različnih vidikih neenakosti med spoloma v modernih družbah.*

(V odgovor vključite tudi spremembo položaja žensk glede na 19. stoletje in pojasnite vzroke za te spremembe.)

Za najvišje število točk (18–20) kandidati/kandidatke:

- pojasnijo nekatera področja spolne diskriminacije žensk (npr. zaposlovanje, izobraževanje, zastopanost v politiki itd.),
- ugotovijo, da se je položaj žensk na teh področjih večinoma izboljšal, da pa še vedno obstajajo elementi neenakosti (nižje plačilo za enako delo, nizka zastopanost žensk na vodilnih položajih v gospodarstvu in politiki, manjša prisotnost žensk na višjih stopnjah izobraževanja itd.),
- pojasnijo vzroke za spreminjanje položaja žensk (modernizacija in demokratizacija družb, feministična gibanja itd.).

Kandidati/kandidatke vključijo v odgovor najmanj dva različna vidika. Če v odgovoru razpravljajo samo o enem vidiku, lahko dobijo največ 10 točk.

3. *Analizirajte procese urbanizacije v razvitem in nerazvitem svetu.*

Kandidati/kandidatke morajo za najvišje število točk (18–20) v analizo:

- vključiti opredelitev urbanizacije,
- jo povezati z drugimi modernizacijskimi spremembami,
- časovno opredeliti razliko med urbanizacijo v razvitem in nerazvitem svetu,
- predstaviti značilnosti urbanizacije v razvitem in nerazvitem svetu.

4. **Razpravljajte o vplivu modernizacijskih procesov na število in starostno strukturo prebivalstva.**

Kandidati/kandidatke morajo za najvišje število točk (18–20) v odgovoru:

- opredeliti modernizacijske procese oziroma vsaj nekaj razsežnosti modernizacije, kakršne so npr. industrializacija, urbanizacija, politična modernizacija, spreminjanje slojevske strukture itd.,
  - predstaviti teorijo demografskega prehoda, s katero lahko analizirajo vpliv modernizacije na število prebivalstva (najprej hitro naraščanje števila prebivalstva, po demografskem prehodu pa zmerna, počasna rast oziroma celo negativni naravni prirastek) in njegovo starostno strukturo (staranje prebivalstva zaradi nižje rodnosti in podaljševanja življenjske dobe),
  - kritično ovrednotiti teorijo demografskega prehoda.
5. »Tri velike vere na vseh koncih krepko dvigujejo glavo, novi križarski pohodi v vse smeri so najbolj očitna stvarnost 21. stoletja, enako kot naraščanje revščine svetovnega prebivalstva. Ali moč vere narašča, ker se povezuje s političnimi silami, ali pa se te krepijo, ker se opirajo nanjo, je prejkone sholastično vprašanje, saj je moč vseh treh najmočnejših monoteističnih religij v zgodovini rasla istočasno s politično in ekonomsko močjo njenih nosilcev.«

(Tanja Lesničar – Pučko (2003): Se je krepelcu mogoče izogniti? Dnevnik, 18. november 2003, str. 5)

Pojasnite vlogo in pomen religij v povezovalnih in razdruževalnih procesih sodobnega sveta.

Kandidati/kandidatke za najvišje število točk (18–20):

- ugotavljajo vpletenost religij v povezovalne (združevalne) in razdruževalne (nasprotovalne) družbene procese,
- ugotavljajo, da se je v sodobnih družbah zmanjšal pomen nekaterih funkcij religij (npr. integracijske),
- ugotavljajo, da so pretekli in sodobni družbeni pojavi prepleteni z religijsko problematiko ter pri tem analizirajo povezanost svetovnih konfliktov in problemov z religijami (npr. problemi S. Irske, Afganistana, Indije, Izraela, Balkana itd.),
- predstavijo sekularizacijo in s tem v zvezi posledice sekularizacije (nastajanje novih kultov in sekt, nove vrste duhovnih gibanj) ter pri tem razpravljajo o verskem pluralizmu in o verski toleranci.

IZPITNA POLA 2

1. ODKLONSKOST IN DRUŽBENI NADZOR

1. *Kratko razložite, kaj je konformno vedenje. Pomagajte si z virom A. (1 točka)*

Vedenje, ki je **v skladu s pravili, pričakovanji** itd. družbe in/ali družbene skupine, ki ji posameznik/posameznica pripada. (1 točka)

2. *Pojasnite družbeno in kulturno določenost dojemanja konformnosti s treh različnih vidikov. (4,5 točke)*

Kandidati/kandidatke lahko v odgovor vključijo in pojasnijo naslednje:

- pojmovanje konformnosti se **spreminja s časom**, ker se spreminjajo tudi družbene norme,
- **pomen družbenega statusa, starosti, spola** itd. osebe (kar pri nekom dojemamo kot konformno vedenje, je lahko pri drugem dojeta kot odklonsko, »dvojna« morala),
- **pomen okoliščin**, situacije, v katerih se vedemo na določen način,
- razlike v pojmovanjih konformnosti med **različnimi družbami** in **družbenimi skupinami**
- itd.

Kandidati/kandidatke dobijo za vsak v odgovor vključen in pojasnjen vidik po 1,5 točke, skupaj 4,5 točke.

3. *Kateri način doseganja konformnosti omenja avtor v viru A? (1 točka)*

Kaznovanje (ali uporaba negativnih sankcij) – 1 točka.

4. *Kratko predstavite še kateri drug način doseganja konformnosti. (2 točki)*

Kandidati/kandidatke lahko v odgovoru predstavijo enega izmed naslednjih načinov in za njegovo ustrezno predstavitev dobijo 2 točki:

- samo **socializacijo**, v kateri posamezniki/posameznice tudi spontano ponotranjijo družbene norme in pričakovanja in se tako naučijo konformnega vedenja;
- uporabo **pozitivnih sankcij**,
- konformnost lahko izhaja iz **težnje biti sprejet**, spoštovan član družbe oziroma neke družbene skupine
- itd.

Kot pravi odgovor upoštevamo tudi uporabo negativnih sankcij, če je ni omenil že pri odgovoru na 3. vprašanje.

5. *Kako imenuje Merton neskladje (razkorak) med materialističnimi vrednotami in družbeno dovoljenimi sredstvi za njihovo doseganje? Pomagajte si z virom B. (1 točka)*

Strukturna napetost – 1 točka.

6. *S pomočjo vira B pojasnite, zakaj pride do takšnega neskladja. (2 točki)*

Do takšnega neskladja pride, ker so po eni strani (materialistične) vrednote splošno sprejete – **vrednotni konsenz** (1 točka), po drugi strani pa imajo ljudje **različne položaje v družbeni strukturi** (različne statuse, družbena neenakost, neenake izhodiščne možnosti), kar tistim z nižjim statusom preprečuje doseganje teh vrednot po legalni poti.

7. *Predstavite dve možnosti, ki ju je »iz sociološke perspektive prvi razčlenil in opisal Merton«.* (3 točke)

Kandidati/ kandidatke predstavijo dve izmed naslednjih možnosti:

- **inovatorstvo**: doseganje vrednote uspeha po nelegalni poti (kršenje norm),
- **ritualizem**: opustitev vrednote uspešnosti, dosledno spoštovanje norm,
- **ubežništvo**: opustitev vrednote uspešnosti in hkrati kršenje norm,
- **uporništvo**: zavračanje obstoječih vrednot in norm, poskus oblikovanja drugačnih.

Kandidati/kandidatke dobijo za navedbo posamezne možnosti 0,5 točke (skupaj 1 točko), za kratko predstavitev pa še po 1 točko (skupaj 2 točki).
Upoštevamo tudi odgovor »konformizem«.

8. *Kratko predstavite eno od kritik Mertonove teorije odklonskosti.* (3 točke)

Kandidati/kandidatke lahko predstavijo:

- katero od teorij **odklonske subkulture**, ki oporekajo Mertonovi tezi o vrednotnem konsenzu,
- **konfliktne poglede**, ki med drugim opozarjajo na kriminal bogatih in močnih, kar je v nasprotju z Mertonovimi trditvami, da je odklonskost posledica nezmožnosti doseganja uspeha po legalni poti,
- **teorijo etiketiranja**, ki odklonskost pojasnjuje kot posledico procesa označevanja.

Kandidati/kandidatke morajo v odgovoru poimenovati teorijo oziroma avtorja (0,5 točke), kratko predstaviti njeno vsebino oziroma ključne trditve (1,5 točke), izpostaviti, v čem pomeni kritiko Mertonovih pogledov (1 točka).

2. DRUŽBENA MOČ IN OBLAST

1. *Imenujte tipa legitimne oblasti, ki ju prepoznate v viru A. (2 točki)*

Tradicionalna oblast – 1 točka, **racionalna** oblast – 1 točka.

2. *Kateri tip legitimne oblasti še poznamo in kaj je zanj značilno? (2,5 točke)*

Karizmatična oblast (1 točka).

Zanj je značilno:

- da temelji na **izrednih osebnostih** vodij (ljudje pripisujejo nosilcem karizmatične oblasti **izjemne lastnosti**),
- vodje prihajajo iz **vrst prerokov, vojnih zmagovalcev** ... ,
- pojavi se v **prelomnih obdobjih**,
- da temelji na močni **čustveni vezi** med privrženci in vodjem
- itd.

Kandidati/kandidatke dobijo 0,5 točke za vsako navedeno značilnost karizmatične oblasti, vendar ne več kakor 1,5 točke.

Upoštevamo tudi katero od drugih dveh navedenih tipov oblasti, če ju v odgovoru na 1. vprašanje niso prepoznali.

3. *Kratko predstavite dve značilnosti elitističnih pristopov k razlagi družbene moči. Pomagajte si z virom B. (4 točke)*

Kandidati/kandidatke predstavijo **dve** izmed naslednjih značilnosti:

- **delitev na elite in množice**,
- nekatere elitistične teorije **zanikajo sposobnost množic za vladanje**,
- **dvomijo** v možnost demokracije,
- nekatere elitistične teorije dojemajo zgodovino kot **kroženje elit**,
- nekatere elitistične teorije (npr. C. W. Mills) izpostavljajo prepletenost elit in njihovo vladavino kot **posledico centralizacije oblasti**
- itd.

Če opisujejo samo Paretovo ali Millsovo teorijo, lahko dobijo največ 2 točki.

4. *Relativizirajte razlago elitističnih teorij z uporabo pluralističnega pristopa. (2 točki)*

Pluralistična teorija poudarja, da obstaja **mnoštvo družbenih skupin z različnimi interesi**. Te skupine med seboj tekmujejo in nobena nima zagotovljenega prevladujočega položaja (1 točka). Moč je torej **razpršena, spremenljiva** itd. in tako ne moremo govoriti o koncentraciji moči v rokah elite ali elit, kvečjemu o pluralizmu elit (1 točka).

5. *V viru C poiščite tri dejavnike, ki vplivajo na udeležbo posameznikov v politiki, in jih kratko pojasnite. (3 točke)*

Kandidati/kandidatke navedejo in kratko pojasnijo naslednje dejavnike: **starost, spol, rasna pripadnost**. Za vsak naveden in pojasnjen dejavnik dobijo 1 točko, vendar skupaj največ 3 točke. Če dejavnike samo navajajo in jih ne pojasnijo, dobijo za vsakega 0,5 točke (skupaj 1,5 točke).

6. *O kateri obliki politične udeležbe (participacije) posameznika govori vir C? (1 točka)*

Volitve (1 točka).

7. *Kateri subjekti, poleg posameznikov, še sodelujejo v sodobnih procesih političnega odločanja? Navedite dva in enega kratko predstavite. (3 točke)*

Politične stranke – 0,5 točke, **interesne skupine** – 0,5 točke.

Politične stranke:

- so **organizacije**, ki poskušajo priti **na oblast** (lahko navedejo tudi, da delujejo kot **posredniki med ljudmi in oblastjo**),
- **člani strank** imajo **podobne politične vrednote in stališča** do družbenih vprašanj in kot taki iščejo podporo med volivci
- itd.

Interesne skupine:

- imajo namen **vplivati na odločitve oblasti in političnih strank** in izvajajo pritiske na različne načine,
- delujejo kot **zaščitne ali kot ciljne**
- itd.

Kandidati/kandidatke dobijo za opis ene od zgoraj navedenih skupin še 2 točki.

3. DELO IN PROSTI ČAS

1. *Pojasnite tri razlike med neformalnim in formalnim delom (zaposlitvijo). Pomagajte si z virom A. (3 točke)*

Kandidati/kandidatke lahko pojasnijo naslednje razlike:

- formalno delo poteka v za to **določenih organizacijah**, neformalno lahko kjer koli,
- formalnemu delu je **priznan status** dela, neformalnemu ne;
- formalno delo močno **vpliva** na človekov **socialni status**, neformalno pa ne toliko,
- formalno delo je **plačano**, neformalno pa ne vedno,
- iz formalnega dela izvirajo številne **socialne pravice** (pokojninsko zavarovanje, zdravstveno zavarovanje ...), iz neformalnega ne
- itd.

Za vsako ustrezno pojasnilo dobijo po 1 točko (skupaj največ 3 točke). Če posamezne oblike dela samo opisujejo, dobijo največ 2 točki.

2. *Katera vrsta tehnologije je posredno predstavljena v viru B? Pojasnite njen vpliv na strukturo in položaj delovne sile. (2,5 točke)*

Informacijska (avtomatizirana) tehnologija; lahko tudi kibernetizacija (0,5 točke), ki vpliva na **zmanjševanje potreb po fizičnem**, nekvalificiranem delu, **bifurkacijo** (razvejitev) delovne sile, potrebe po **drugačnem znanju** itd. Kandidati/kandidatke dobijo za vsak vključen element po 1 točko, skupaj največ 2 točki.

3. *Pojasnite termin »tehnološki optimizem« ali »mit tehnološke spremembe«. (3 točke)*

Gre za optimizem, **da bo tehnični napredek namesto rutinskega nizko kvalificiranega dela omogočil ustvarjalno in strokovno delo.** (3 točke).

Kandidati/kandidatke dobijo za celovit in ustrezen odgovor 3 točke, za nepopolnega pa ustrezno manj.

4. *Primerjajte tehnologijo tekočega traku in predindustrijsko tehnologijo z dveh različnih vidikov. (4 točke)*

Kandidati/kandidatke lahko primerjajo obe tehnologiji z naslednjih vidikov:

- **celovitost/razdrobljenost** (specializacija),
- **človekovo doživljanje** (višja stopnja odgovornosti za delo v obrtni proizvodnji),
- možnosti za **ustvarjalnost**
- itd.

Za vsak pravilno navedeni vidik primerjave dobijo po 1 točko (skupaj največ 2 točki), za vsako ustrezno pojasnilo še po 1 točko (skupaj 2 točki).

Če samo opisujejo tehnologiji, lahko dobijo največ 3 točke.

5. *Preglejte vir C ter imenujte in pojasnite družbeni pojav, ki je v njem predstavljen. (3 točke)*

Odtujitev dela (alienacija) – (1 točka).

V pojasnjevanje lahko kandidati/kandidatke vključijo: **odtujevanje od produktov dela**, odtujevanje **od procesa dela**, odtujevanje **od drugih ljudi**, **samoodtujevanje**. Za vsak ustrezno vključen element dobijo po 1 točko (skupaj največ 2 točki).

6. *Pojasnite dve razliki med poklicem in profesijo. (2 točki)*

Kandidati/kandidatke lahko za pojasnjevanje razlik navajajo:

- razlike v **stopnji izobraženosti** (za profesijo višja kakor za poklic),
- razlike v **samostojnosti** dela oz. v **pooblastilih** pri delu (v profesijah večja kakor v poklicih),
- razlike v **odnosu javnosti** do profesij oz. do poklicev (praviloma je javnost bolj kritična do profesij)
- itd.

Če poklic in profesijo samo opišejo, dobijo lahko največ 1 točko.

4. ZNANOST

1. *Opreделите pojem znanosti. Pomagajte si z virom A. (2 točki)*

Znanost je **celota znanja na nekem področju**, upošteva **načela znanstvenega raziskovanja**, pridobljeno je **z znanstvenimi metodami**, je **teoretsko** osmišljeno (2 točki za ustrezen odgovor, sicer manj).

2. *Kdaj se pojavi in kaj pomeni institucionalizacija znanosti? Pomagajte si z virom B. (3 točke)*

Institucionalizacija znanosti se pojavi **v 19. stoletju** (0,5 točke).

Z institucionalizacijo znanosti se je oblikovala **posebna znanstvena skupnost**, ki je vzpostavila poseben **sistem norm in vrednot, načinov komunikacije in socialnih stikov** med znanstveniki. Znanstvenik je postal poklic (2,5 točke oziroma ustrežno manj za pomanjkljiv odgovor).

3. *Katera norma delovanja moderne znanstvene skupnosti je omenjena v viru B? Pojasnite to normo in ugotovite, zakaj je v modernih družbah pogosto kršena. (3,5 točke)*

V viru B je omenjena **avtonomnost** znanosti (0,5 točke), to pomeni, da znanost ne bi smela biti v službi politike, vojske, države itd. (1 točka).

Ta norma je pogosto kršena zaradi **strateškega pomena znanosti** za posamezne države, zato pride do kolonializacije znanosti s strani politike, vojske in ekonomije. Avtonomnost znanosti je omejena tudi zaradi **komericializacije znanosti** (2 točki).

4. *Navedite še druge norme delovanja znanstvene skupnosti in eno kratko pojasnite. (3 točke)*

Druge norme so še **univerzalizem** (0,5 točke), **nepriustranost** (0,5 točke) in **organiziran skepticism** (0,5 točke).

Kandidati/kandidatke dobijo za ustrežno pojasnitev ene od norm še 1,5 točke.

Upošteevamo tudi avtonomnost, če je niso prepoznali v odgovoru na 3. vprašanje.

5. *Preberite vir C in ugotovite, o kateri metodi znanstvenega raziskovanja govori. (0,5 točke)*

Vir govori o **eksperimentu** (0,5 točke).

6. *Pojasnite dve omejitvi uporabe te metode raziskovanja v družboslovju. (3 točke)*

Omejitve so vezane:

- na **etične probleme** (eksperiment ne sme pustiti posledic na raziskovancih),
- na **manjšo možnost posploševanja**,
- na **problem objektivnosti** (včasih na rezultate vpliva situacija)
- itd.

Kandidati/kandidatke dobijo za navedbo in kratko razlago vsake od omejitev 1,5 točke, skupaj največ 3 točke.

7. *Problematizirajte odgovornost znanstvenika za uporabo (in zlorabo) njegovih znanstvenih spoznanj. (2,5 točke)*

Znanstvenik mora biti **kritičen** do postopkov in rezultatov svojega dela, **pošten** pri prikazovanju znanstvenih rezultatov. Na eni strani mora **predvideti možne zlorabe** njegovih spoznanj in prevzeti družbeno odgovornost, po drugi strani pa pogosto **nima možnosti vplivanja** na uporabo spoznanj (npr. atomska bomba, kloniranje itd.) (2,5 točke).

